

"УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ" НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1917–1918 рр.)

Наукові праці МАУП, 2007, вип. 2(16), с. 93–101

Розглядаються проблеми виходу України на міжнародну арену, зокрема аналізуються українсько-російські взаємовідносини з Антантою й державами Четвертнього союзу. Висвітлюється діяльність Української держави гетьмана П. Скоропадського. У системному форматі подається "українське питання", яке знову з'явилося на порядку денному європейської політики, а українська дипломатія зробила свої перші кроки на міжнародній арені.

У результаті Першої світової війни 1914 року було принципово змінено всю систему міжнародних відносин. Розпалися три потужні імперії, які визначали базові тенденції у розвитку європейської підсистеми міждержавних відносин: Німеччина не витримала важкої ролі лідера у Четвертому союзі, така ж доля спіткала і Австро-Угорщину, а Росія стала заручником зовнішнього "іміджу" своєї могутності. Поява на сході континенту нових держав означала закладання фундаменту нового типу взаємовідносин, коли почали виокремлюватись не тільки регіональні, а й групові та двосторонні аспекти взаємодії держав як структурні рівні міждержавної системи. Серед них з'явилась і нова незалежна Українська держава, яка до цього пройшла складний шлях історичного розвитку — від Центральної Ради та Української Народної Республіки, Української держави гетьмана П. Скоропадського, Української Народної Республіки доби Директорії, а також Західноукраїнської Народної Республіки до сьогоденного періоду незалежності. Таким чином, Україна могла б претендувати на роль держави, яка діяла як субрегіональна підсистема. Проте в межах наших хронологічних рамок (до кінця Першої світової війни) ми, на жаль, не можемо вживати це визначення здебільше через історичну незрілість, а тому і нездатність українського питання мати остаточні риси системності: набут-

тя історичної сталості та формування достатньо високого рівня розвитку. Однак, незважаючи на це, український феномен все ж спробував зробити свої перші кроки на міжнародній арені.

Початковий досвід незалежної України пов'язується з діяльністю Центральної Ради і бере свій відлік з березня 1917 р., часу її утворення і безпосередньо пов'язаний з результатами лютневої революції в Петрограді. Умовно зовнішньополітичну діяльність в українській історіографії поділяють на три етапи: відносини з Росією в період бурхливих подій революції та громадянської війни; взаємини з країнами Антанти, які всі зусилля спрямовували на перемогу в Першій світовій війні; зв'язки з Німеччиною та її союзниками, які шукали можливості припинити бойові дії на Східному фронті і у такий спосіб послабити своїх противників.

Отже, перший етап зовнішньополітичної діяльності незалежної України брав свій початок від моменту створення Центральної Ради до середини листопада 1917 р. В цей час фактично всі дипломатичні зусилля української влади були спрямовані на встановлення взаємовідносин з Росією. Впродовж другого етапу розгорталася діяльність зі створення Української Народної Республіки (УНР), що тривала до початку січня 1918 р. Саме в цей період практично почалася самостійна міжнародна діяльність УНР. Головною її метою було

насамперед одержання позитивної реакції з боку таких держав Антанти, як Велика Британія та Франція. Третій етап тривав від початку січня до квітня 1918 р. Це був час вимушеної переорієнтації зовнішньої політики на Німеччину, тобто час, коли було проголошено IV Універсал Центральної Ради.

Перший етап, де пріоритет надавався українсько-російським відносинам, розпочався з моменту повернення із заслання М. Грушевського. Саме завдяки його особистому впливу Центральна Рада переорієнтувала традиційну культурно-націоналістичну налаштованість соціально-політичних настроїв кінця XIX — початку XX ст. на рух за націоналістично-регіональну незалежність України від Російської імперії. Саме цим і пояснювалась головна зосередженість на спробах знайти спільну мову спочатку з Тимчасовим урядом, а потім і з більшовицьким Раднаркомом з нехтуванням при цьому створення постійного інституалізованого зовнішньополітичного забезпечення (запровадження установи або спеціалізованого у міжнародних справах відомства). Спрацьовувала також міфологема про солідарність з російськими демократами та їх вірність засадам інтернаціоналізму.

У період між травнем і липнем 1917 р. Центральна Рада проводила активні і складні перемовини з представниками Тимчасового уряду з приводу угоди про рівень владних повноважень українського уряду та територіального “охоплення” його компетенції. Однак російська сторона в особі спеціально відряджених представників Тимчасового уряду категорично відмовила Центральній Раді в усіх її пропозиціях, пояснюючи це відсутністю у них спеціальних юридичних повноважень, а також вказуючи на неспроможність Центральної Ради представляти “інтереси всього українського народу”. І це при тому, що Тимчасовий уряд у межах своїх компетенцій вже визнав незалежний статус Польщі й Фінляндії. Таким чином, можна стверджувати про цілковите небажання практично всіх політичних сил в Петрограді надати Україні право на самостійне незалежне державотворення.

Така рішуча і непоступлива позиція Тимчасового уряду була негативно сприйнята всіма прошарками українського суспільства і сколихнула сильні почуття етнічної самосвідомості та національної гідності. Ситуація ще більше загострилася після заборони міністра у військових справах Тимчасового уряду О. Керенського проводити в Києві загальновійськовий з'їзд. Це примусило

Центральну Раду в односторонньому порядку вдатися до кроків, спрямованих на захист власної автономії. У результаті цього 23 червня 1917 р. Центральна Рада оприлюднила I Універсал. Серед його основних положень було проголошення фактичної автономії України, декларування суверенності українського народу, щоправда, без відокремлення від Росії. А через кілька днів Центральна Рада розпочала створення інституційної структури нового автономного формування. Був запроваджений центральний орган виконавчої влади — Генеральний секретаріат під головуванням В. Винниченка. До складу уряду також увійшов Секретаріат міжнаціональних справ на чолі з С. Єфремовим, який на початку займався залагодженням міжетнічних суперечностей. Трохи згодом, восени, коли це відомство очолив О. Шульгін, серед нової української керівної верхівки поширилася думка про необхідність переорієнтації діяльності Секретаріату міжнаціональних справ на сферу міждержавних відносин [7, 164–168].

Тепер уже перед Тимчасовим урядом постала дуже непроста альтернатива: або погодитись з пропозиціями Центральної Ради, або, вдаввшись до відмови, перейти у стан конфронтації. Тимчасовий уряд обрав третій шлях: став застосовувати політику постійних затягувань і зволікань з вирішенням питання української автономії.

11 липня 1917 р. до Києва прибула делегація Тимчасового уряду, в яку входили О. Керенський, І. Церетеллі та М. Терещенко. У результаті перемовин, що тривали кілька днів і в яких з українського боку брали участь М. Грушевський, В. Винниченко і генеральний секретар у військових справах С. Петлюра, був розроблений основний зміст угоди, де одержали розвиток основні положення II Універсалу Центральної Ради від 16 липня 1917 р. Насамперед Центральна Рада повинна була поповнитись представниками національних меншин і таким чином стати “єдиним найвищим органом революційної демократії в Україні, який буде представляти інтереси всієї людності нашого краю”. Найвищим крайовим органом влади Тимчасового уряду в Україні був визначений Генеральний секретаріат. Проте ні його повноваження, ні їх розподіл між Генеральним секретаріатом та Тимчасовим урядом не були чітко окреслені; не було ніяких уточнень з приводу території, на яку мала валидність (термін існування) влада українських структур; остаточне вирішення питання щодо автономії України відкладалось до проведення загальноросійських

Установчих зборів. Хоча навіть такий формат угоди з українського питання в результаті призвів до виникнення політичної кризи в Тимчасовому уряді у Петрограді.

Проте нагальність подальшого уточнення системи державного управління в Україні стала головною метою української делегації, яка прибула в середині липня у Петроград на чолі з В. Винниченком. Крім нього до складу делегації увійшли Х. Барановський і М. Рафес. Українська делегація привезла із собою “Проект статуту вищого управління України” — документ, в якому визначались владно-територіальні пріоритети майбутнього українського державоулаштування: Генеральний секретаріат мав стати виконавчим органом, підзвітним Центральній Раді. Також передбачалося поширення його владних повноважень на дев’ять українських губерній: Волинську, Катеринославську, Київську, Подільську, Полтавську, Харківську, Херсонську, Чернігівську і Таврійську [2, 131–195; 8, 4–32].

Результатом довготривалих перемовин з урядом О. Керенського стало фактичне анулювання і цілковита відмова як від київських домовленостей, так і від київського проекту.

В період із серпня по жовтень 1917 р. ситуація в Росії продовжувала все більше загострюватись, а Центральна Рада вимушена була дедалі згортати свої взаємовідносини з Петроградом, хоча при цьому питання про автономію все ще залишалося беззмінно відкритим. За ініціативи Центральної Ради 21–28 вересня в Києві було скликано з’їзд народів Росії, на якому було прийнято ще одне рішення про федеративний устрій майбутньої незалежної держави. На з’їзді у виступі М. Грушевського був конкретно артикульований політичний ідеалізм, який закликав розцінювати федеративні відносини з Росією не як “шлях до самостійності”, а як дорогу “до федерації Європи і в майбутньому — до федерації всього світу”¹. Керманічі національного руху за незалежність так і не змогли до кінця оцінити ступінь підступності, українофобії та шовіністичної налаштованості політичних діячів з Петрограду. Недостатньо адекватною виявилась і оцінка ступеня демократичності і перспектив шляхів майбутнього розвитку Росії. Перебіг подальших подій підтвердив рівень згубності зволікання Центральної Ради з остаточним розривом зв’язків з Росією та історичний трагізм таких дій.

Так, більшовицький переворот у Петрограді 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. серйозно ускладнив відносини між Україною і Росією. До того ж комуністична доктрина та її гасла пролетарської та класової єдності розцінювали національний рух в Україні як реальну перешкоду на шляху до перемоги світової революції. Тому конфронтація між Центральною Радою та більшовиками стала невідворотною.

Водночас встановлення влади Рад у Петрограді дуже вплинуло на реальні кроки Центральної Ради, яка вдалася до проведення чіткої демаркаційної лінії між більшовизацією у Петрограді і подальшим встановленням української державності. 20 листопада було офіційно оголошено про підготовлений варіант III Універсалу Центральної Ради, в якому було проголошено встановлення Української Народної Республіки (УНР). Під владою Центральної Ради і Генерального секретаріату знаходилися всі дев’ять губерній. Крім того, Центральна Рада все ще перебувала в полоні ілюзій відносно реального майбутнього УНР “без одділення від Російської федерації і збереження її єдності” [6, 340–343].

Інерція конфлікту між владою в Україні і більшовиками була досить потужною. І він почав переходити на рівень відвертої ворожості. Формально віддаючи належне прагненням української сторони до самостійного державотворення в реальності, ще Ленін у “Маніфесті до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради” настійно вимагав, щоб український уряд відмовився від створення несприятливого режиму для організації загального фронту. А це означало вимогу виконувати розпорядження РНК і не виконувати наказів С. Петлюри, тобто не пропускати через Українську військові частини, які прямували на Дон і на Урал для створення там антибільшовицьких контрреволюційних озброєних з’єднань, а також припиняти всі спроби роззброєння червоних загонів в Україні. Строк виконання ультиматуму становив 48 годин. Після відхилення Центральною Радою цього дипломатично некоректного документа частини Червоної армії, якими командував В. Антонов-Овсієнко, розпочали наступальні операції. Так розпочалася війна між владою в Україні і владою Рад. З точки зору системності це повинно було розглядатись як збройний конфлікт між структурними рівнями новоствореного міждержавного порядку.

Провал у політиці налагодження відносин з Росією примусив Центральну Раду змінити

¹ Див.: Сучасність. — 1988 — № 9. — С. 87.

пріоритет у зовнішній політиці в бік дипломатичного вектора. Зосередження на налагодженні стосунків з владними структурами у Петрограді призвело до втрати шансу реалізації зовнішньополітичної діяльності на інших напрямках. До того ж керівництво Центральної Ради переважно дотримувалось соціалістичних ідеологічних переконань.

Наприкінці літа 1917 р. тогочасний секретар у міжнародних справах О. Шульгін зробив перший, хоча і дуже неспілий крок, — намагався налагодити взаємозв'язки з країнами Антанти під час своєї зустрічі в Петрограді з послом Франції в Росії Ж. Нулансом.

Перше офіційне звернення до урядів країн Антанти відбулось 9 грудня, коли О. Шульгін у вигляді ноти повідомив своїх контрагентів про те, що Генеральний секретаріат має повноваження повноцінного і незалежного уряду і на базі Секретаріату міжнаціональних справ. Про це також офіційно повідомив на засіданні Центральної Ради 26 грудня 1917 р. В. Винниченко.

У цей період базовим завданням українського уряду в сфері міждержавних відносин був пошук зв'язків і одержання міжнародної підтримки. Йшлося про надання зовнішньої військової та фінансової допомоги для зміцнення позицій Центральної Ради і прийняття контрзаходів проти можливої агресії з боку більшовицької Росії. Проте внутрішньополітична боротьба в Центральній Раді з приводу встановлення пріоритетів у зовнішньополітичній орієнтації суттєво ускладнювала вимір остаточного вектора політичної опції (вибору): на держави Антанти чи на Німеччину та її сателітів. У лавах українського політикуму була багато тих, хто перебував у наївному переконанні в тому, що в особі Німеччини Україна має надійного союзника для забезпечення становлення свого незалежного статусу.

“Бенефіс” появи Центральної Ради на міжнародній арені мав досить невдалу дебютну стадію. Головним принципом у міжнародній політиці УНР був обраний загальний мир “без анексій і контрибуцій”. Це дуже нагадувало більшовицькі гасла і вже зовсім не викликало довіри в Антанти і США, які вступивших у Першу світову війну. Крім того, делегати Центральної Ради на перемовинах з представниками Антанти в Яссах у грудні 1917 р. стали на позицію відмови від участі у погашенні частки боргів царського уряду, що також йшло в руслі вимог більшовиків, а тому нічого крім конче негативної реакції у західних союзників не викликало.

З точки зору формування системних передумов створення майбутнього багатополярного світового порядку дії тогочасного українського уряду могли розглядатись як акції на структурному рівні, в межах якого кожна дійова особа мала прагнути збільшити свої можливості, надаючи перевагу методам переговорів перед методами війни.

Важко зрозумілою виглядала активність Центральної Ради у своїх вимогах юридичного визнання Антантою української державної незалежності за умов продовження нею бойових дій проти Німеччини. До того ж для головних країн — учасників Антанти поява Центральної Ради навесні 1917 р. залишилась фактично непомітною. А розуміння базових цілей українського руху за незалежність, як це було у випадках національної боротьби за свою свободу у чехів або поляків, на Заході було взагалі відсутнє. І як доповнення до повного збереження унітарної єдності Росії як союзника, що було головною цільовою настановою держав Антанти в роки Першої світової війни, “українське питання” розглядалось лише як внутрішня проблема самої Росії.

Однак у середовищі західних політиків і дипломатів усе ж не було однастайної єдності щодо повного ігнорування “українського питання”. Час від часу і тут лунали голоси підтримки незалежного державотворення в Україні. Так, посол США в Росії Д. Френсіс висловив своє розуміння і підтримку зусиль Центральної Ради [9, 312–315]. Але такі підходи, на жаль, не стали визначальними. Та й українська дипломатія не спромоглася одержати від них бажаних результатів.

Після більшовицького жовтневого перевороту в Петербурзі і практичного виходу Росії з війни інтерес Антанти до України посилювався. Поступово, коли вже стало очевидним, що радянська Росія остаточно вийшла зі стану військового протистояння з Німеччиною, Україна ставала для Антанти об'єктом виняткової важливості [10, 283–400]. Проте в реальності Україна аж ніяк не була тією силою, що була у змозі протистояти країнам Четвертого союзу. Непевності додавала ще й стратегічна невизначеність Центральної Ради щодо Антанти або союзу Центральних держав. До того ж серйозні економічні проблеми, відсутність боєздатних агентів та їх антивоєнна пропаганда, а також і відверта відраза у широких соціальних верств від подальшого продовження війни — все це стало нездоланим гальмом для подальшого розгортання військового потенціалу України. В результаті Центральна Рада, зробивши свій вибір

на користь мирних перемовин з представниками Четвертного союзу, розірвала зв'язки з державами Антанти.

На відміну від країн Антанти, Центральні держави досить швидко звернули увагу на справжню вартість українського чинника. Це сталося після перших же перемовин з радянським урядом Росії. Саме тоді Німеччина та її союзники зрозуміли той ступінь важливості, коли конче необхідно було мати український козир у відносинах з Петроградом. Більше того, країни Четвертного союзу виявили прихильність у своїй реакції на ноту Центральної Ради від 24 грудня 1917 р. і заявили про своє бажання бачити делегацію УНР на мирних перемовинах у Бресті.

А вони почалися там 22 грудня 1917 р. між радянською Росією і Німеччиною. Перший же крок голови більшовицької делегації Л. Троцького, який полягав у заяві, що саме його делегація є повноважним представником усіх народів Росії, мав відверто провокативний характер. Відповіддю Центральної Ради була нота протесту. В ній, зокрема, підкреслювалось, що тільки вона має повноваження виступати від імені українського народу і захищати його інтереси. Хід у відповідь держав Четвертного союзу був практично миттєвим. Швидко надійшло адресне запрошення делегації Центральної Ради для безпосередньої її участі у перемовинах. І 6 січня 1918 р. делегація Центральної Ради офіційно приєдналася до брестських перемовин. До її складу входили В. Голубович (голова), М. Левицький, М. Любинський, М. Полоз, О. Севрюк та ін. Це була перша дипломатична місія нової Української держави. Повноваження нового учасника перемовин були без зволікань підтверджені країнами Четвертного союзу і вимушено представниками російського Раднаркому. Відзначимо, що починаючи з 4 січня 1918 р. під час попередніх консультацій між обома сторонами представники української делегації досить вдало використовували суперечності між більшовицькою Росією та Центральними державами. У стані останніх не було єдності з приводу “українського питання”. Австро-Угорщина не погоджувалась ні на передавання Буковини і Галичини, ні на відокремлення Холмщини. При цьому претензії Центральної Ради на польсько-українські землі вміло використали представники німецької делегації для того, щоб чинити тиск на австрійську делегацію, яка внаслідок нестійкого становища Австро-Угорщини була значно більше Німеччини зацікавлена в укладенні миру з Росією.

Складності у “польсько-українському питанні” були частково пов'язані з тим, що німецьке верховне командування заперечувало проти передавання кому б то не було польських земель і наполягало на їх повному приєднанні до Німеччини. З точки зору голови німецької делегації фон Кульмана йшлося про один з варіантів, який, не включаючи польську територію напряду до складу Німеччини, дозволив би останній мати там необмежений вплив.

Розуміючи, що перемовини складаються невигідно для більшовицької Росії, Троцький 18 січня 1918 р. запропонував 10 днів перерви і терміново вирушив до Петербургу. А радянські війська пришвидшили вторгнення на територію України і вже стояли майже на підступах до Києва. У критичній ситуації в ніч на 25 січня 1918 р. Центральна Рада ухвалила свій IV Універсал, за яким УНР проголошувалась незалежною і суверенною республікою. Центральна Рада декларувала своє бажання “жити у згоді і злагоді” з усіма сусідніми державами.

28 січня делегація УНР знову почала роботу в пленарних засіданнях на конференції у Бресті. На цей раз позиція Троцького була на межі самовпевненості та агресивності. Він заявив, що більша частина України знаходиться під контролем харківського Народного секретаріату — “кишенькового” петроградського радянського уряду, створеного у грудні 1917 р. — і що саме він є справжнім представником інтересів України. Але представники Четвертного союзу продовжували притримуватись свого головного курсу: були підтверджені повноваження делегації саме УНР. Таким чином, перемовини між УНР і Німеччиною, а також Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією перейшли в режим активної інтенсифікації, а в ніч на 9 лютого 1918 р. був підписаний сепаратний мир. Згідно з цим документом, Берлін і Відень офіційно погодились вважати Раду єдиною легітимною владою в Україні і зобов'язувались надавати їй підтримку у боротьбі проти радянської влади. Рада брала на себе зобов'язання постачати Центральним державам продовольство і стратегічну сировину. Гарантією виконання договору послужила згода УНР на розміщення німецьких військ в Україні. Питання про Холмщину з її змішаним польсько-українським населенням відкладалося до проведення там референдуму. В секретному додатку до договору Австро-Угорщина зобов'язувалась створити в Галичині автономну українську область. Але вже наступного дня війська більшовицької армії під командуванням

М. Муравйова захопили Київ і розпочали там масовий терор.

Щоб підвести правову базу під вступ армії Німеччини на українську територію, 18 лютого 1918 р. між УНР та Центральними державами було підписано військову угоду. Того ж дня німецькі війська розпочали наступ і вже 2 березня захопили Київ. Разом з ними до столиці повернулась і Центральна Рада. Одночасно з Києва виїхали всі представники Антанти і США. В кінці лютого німецько-австрійські війська захопили практично всю територію України, а 17 березня Мала Рада ратифікувала Брестський мирний договір.

В українській історичній літературі і зараз триває дискусія відносно доцільності укладання сепаратного миру між Центральною Радою і Четвертним союзом. Існують полярно протилежні погляди: одні оцінюють укладений мир як “найкращий вихід із поганої ситуації” і навіть як “велике досягнення Центральної Ради”. Інші наполягають на тому, що підписання сепаратного миру посилює антиукраїнські настрої в країнах Антанти і США. Саме це, на їхню думку, і завдало непоправної шкоди українській справі на міжнародній арені [4, 124–125, 144–145].

Але факт є факт. Вимушений крок Центральної Ради призвів до розриву з Антантою, а потім цей факт постійно використовували антиукраїнські сили для дискредитації руху за незалежність у Західній Україні. А в історичному плані шлях, обраний в січні 1918 р. Центральною Радою, виявився помилковим. Після поразки Четвертого союзу на чолі з Німеччиною у Першій світовій війні подальша доля України, а також і нових країн Центральної і Південно-Східної Європи стала вирішуватись Великою Британією і Францією.

Наступний етап розвитку української незалежної держави припадав на роки дипломатичної діяльності гетьмана П. Скоропадського, який прийшов до влади внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р. Новий керівник почав приділяти набагато більше уваги міжнародній політиці і створенню української дипломатичної служби, ніж це робили його попередники. Суттєво розширився і діапазон зовнішньополітичної діяльності України. Зокрема, у Києві було акредитовано 11 зарубіжних місій: Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, Болгарії, Дону, Польщі, Румунії, Фінляндії, Кубані, Азербайджану та Грузії. 10 дипломатичних представництв з України було направлено за кордон: до Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, Болгарії, Дону,

Фінляндії, Швейцарії, Румунії, Кубані та Швеції. Було навіть призначено склад дипломатичної місії до Польщі, але з її відправленням навмисно не поспішали, зважаючи при цьому на українсько-польські територіальні суперечності. І взагалі запланована місія так і ніколи не була відряджена до Варшави. Був покладений початок формування консульської служби. Також було проведено реорганізацію Міністерства закордонних справ з метою підвищення ефективності його роботи. Незначний період його очолював у складі уряду України М. Василенко. Проте 20 травня міністром був призначений громадський і державний діяч, професійний історик Д. Дорошенко. Він пробув на цій посаді до 14 листопада 1918 р. [5].

Зазначимо, що проведення зовнішньополітичної діяльності здійснювалось у далеко непростих умовах. Одержавши владу практично з рук німців, уряд Скоропадського мав досить обмежений простір для політичних маневрів і певні обмеження у виборі зовнішньополітичних пріоритетів. І тому цілком закономірним було спрямування одного з дипломатичних векторів у бік держав Четвертого союзу.

Відносини Української держави з Центральними державами були далеко не обопільно рівноцінними: з Болгарією та Туреччиною — досить нейтральні і майже задовільні; певною мірою недовірливі з Німеччиною, але такі, що не переходять межі цивілізованого двостороннього розуміння; з Австро-Угорщиною — досить суперечливі, конфліктні, щедро приправлені взаємними претензіями. Але пріоритетними були, безумовно, відносини з Німеччиною та Австро-Угорщиною.

П. Скоропадський докладав усіх зусиль, щоб одержати якомога більшого зиску від могутності та політичного впливу Німеччини з метою збереження української державності і недопущення ніяких агресивних дій ззовні. Зі свого боку Німеччина на повну потужність використовувала як заборону гетьману Скоропадському формувати регулярні частини національної армії, так і своє перебування на території України для того, щоб щільно контролювати її внутрішню та зовнішню політику. І тільки з наближенням до кінця Першої світової війни і відповідно з послабленням Німеччини тиск на Скоропадського зменшувався, а рівень його самостійності помітно підвищувався.

Значною віхою у відносинах між двома країнами став візит гетьмана П. Скоропадського 4–18 вересня 1918 р. до Німеччини, який був організований відповідно до всіх протокольних формальностей з дотриманням необхідних дип-

ломатичних почестей щодо глави дружньої держави. Гетьман Української держави мав зустрічі з імператором Вільгельмом II і рейхсканцлером Г. Гертлінгом. Зокрема, він погодив з керівництвом Німеччини також лінію українсько-російського кордону й домовився про визнання Криму автономною частиною Української держави. Іншим питанням стала доля 35 кораблів Чорноморського флоту, які так і не були потоплені більшовиками в Новоросійську, а тому згідно з умовами Брестського миру між Росією і країнами Четвертого союзу стали власністю останніх. Після тривалих перемовин П. Скоропадському вдалось домогтись в Німеччині повернення Україні частини флоту (одного лінкора, одного крейсера, 11 міноносців, кількох підводних човнів та ін.). Внаслідок цього Українська держава створила підґрунтя для формування власного флоту і зміцнила позиції на Чорному морі.

Важливе місце у відносинах Української держави з Німеччиною та Австро-Угорщиною посідали торговельно-економічні відносини, які почали розвиватись відповідно до економічного договору, укладеного Центральною Радою 23 квітня 1918 р. Саме цей договір став першою зовнішньоекономічною угодою України як суверенної держави.

Іншим вектором зовнішньої політики уряду гетьмана Скоропадського було вирішення проблеми спірних територіальних питань, розвиток взаємин із сусідами та іншими державними утвореннями, що виникли на теренах колишньої Російської імперії: Польщею, Фінляндією, Литвою, Білоруссю, Доном, Кубанню, Грузією, Вірменією, Кримом та ін. Проте базовим завданням на цьому напрямку було врегулювання відносин з більшовицькою Росією.

22 травня 1918 р. до Києва прибула досить чисельна делегація Раднаркому (близько 40 осіб) на чолі з Х. Раковським (голова) і Д. Мануїльським (заступник). Українську делегацію на перемовинах очолював С. Шелухін. 12 червня було підписано попередню мирну угоду, яка і стала єдиним конкретним результатом кількомісячних українсько-російських перемовин.

Дуже важко просувалось вирішення проблеми щодо українського кордону та розподілу майна і боргів царської Росії. Делегація більшовиків спорадично виступала з претензіями на цілий ряд східних і південних українських земель (частину Катеринославщини, Харківщини і Херсонщини). Ще більш тверду незгоду вона висловлювала відносно втрати Росією Криму, Кубані, Дону. Невдо-

волення посилювалось ще і тим, що гетьманська Україна визнала незалежність Донської і Кубанської республік. Відмовляли Україні також і у відшкодуванні їй належної частини державного майна колишньої Російської імперії.

З формальної точки зору радянська Росія пішла на згоду з правом українців на самовизначення. Проте слабо прихована українофобія все ж визначала головний напрямок ставлення нової російської влади до існування самостійної Української держави: її незалежність розглядалась тільки як випадковий, а тому і тимчасовий феномен, вимушено нав'язаний "грабіжницьким" Брест-Литовським миром.

У кінцевому підсумку перемовини між Українською державою і більшовицькою Росією пішли по шляху створення патової ситуації. Х. Раковський повернувся 7 жовтня до Москви ніби-то за додатковими політичними настановами, а 8 листопада була відкликана і вся російська делегація. Таким чином, головна мета — підписання мирного договору з радянською Росією, визначення східних кордонів, а також урегулювання майнових суперечностей — так і не була досягнута [3].

Вражаючі перемоги Антанти у війні, спонукали П. Скоропадського різко змінити свою позицію у стосунках з її союзниками. Цим і скористувалась Румунія, яка, підписавши 26 жовтня угоду з Україною щодо визнання статус-кво з Бессарабією, у середині листопада 1918 р. окупувала українську Буковину.

Крім того, уряд П. Скоропадського ще вів перемовини з Кримом, Кубанню та Доном. 7 серпня гетьманський уряд підписав оборонний і торговельний союз із Донською республікою, яка була проголошена 3 травня 1918 р. Її очолив генерал П. Краснов. Намагаючись залагодити проблеми, що виникли під час перемовин і хоч якось зберегти атмосферу дружних і союзних відносин, українська сторона дала згоду на приналежність до Дону Таганрозького округу в обмін на забезпечення культурно-націоналістичних прав українського населення на Доні. Там у той час перебувало і українське дипломатичне представництво на чолі з М. Славинським, а генерал О. Черячукін представляв інтереси Дону в Києві.

Восени того ж року тривали перемовини про можливість об'єднання з Україною Кубанської народної республіки. 21 жовтня 1918 р. було навіть узгоджено договір про об'єднання. Але відбулося це занадто пізно: Кубань стала центром зосередження частин добровольчих військ генерала

М. Алексєєва, та й сам уряд П. Скоропадського вже перебував у критичному становищі.

У той час до Києва прибув представник польської Регентської ради С. Ванькович. Після вручення довірчих грамот П. Скоропадському було навіть офіційно започатковано відносини між Української державою та відновленою Польською Республікою. А центральним під час перемовин про українсько-польські відносини стало питання встановлення кордону. Обидві сторони мали серйозні претензії на Холмщину і різко розбігалися у поглядах на статус Східної Галичини. На Волині навіть дійшло до збройних зіткнень між гетьманськими і польськими збройними угрупованнями. У цьому протистоянні польські вояки виявились більш успішними і зуміли все-таки встановити свій контроль над Холмщиною та Західної Волиню.

Уряд П. Скоропадського пішов на встановлення дипломатичних відносин з Фінляндією, Грузією й Білоруссю, а також консульських зв'язків з Литвою. Було цілком природним те, що національні держави, які проголосили свою незалежність на теренах колишньої Російської імперії, стали абсолютно логічно безумовними союзниками соборної України. А дипломатичні відносини з ними автоматично підвищували міжнародне реноме Української держави. Таке взаємне визнання та дипломатичні контакти реально ставали на заваді зазіханням більшовиків реанімувати або встановити радянську владу на теренах колишньої царської Росії. Ступінь інтенсивності і плідності двосторонніх зв'язків України здебільше залежав від наявності чи браку територіальних претензій.

Таким чином, дії уряду незалежної Української держави об'єктивно йшли в руслі створення нового багатополярного міждержавного порядку, який повинен був стримувати тих учасників уже зруйнованої “транзитної” системи, які ще намагались обстоювати принцип наднаціональної організації, а також дозволяв державам, раніше переможеним чи відкритим, спробувати вкорінитись у систему, що тільки почала створюватись, або в ролі прийнятних акторів чи в категорії головних дійових осіб.

А тим часом гетьманський уряд також намагався встановити прийнятні взаємини і з нейтральними країнами. У Швеції та Швейцарії існували дипломатичні місії Української держави. Проте режим міждержавних відносин на цьому векторі був надто далекий від бажаної досконалості. Причин цього було декілька: з одного боку, Німеччина

була дуже негативно налаштована проти українського зближення з “нейтралами”, а з іншого — аналогічної позиції дотримувались і уряди країн Антанти. До того ж всі спроби української сторони якимось чином досягти сподіваного успіху в цій царині виглядали дуже невиразними.

Стало зрозумілим, що у П. Скоропадського вже не було особливих шансів розраховувати бодай хоч на який би то успіх у розвитку відносин з Антантою і США. Тим більше, що після окупації України і переобрання там влади гетьманом П. Скоропадським розраховувати у подальшому на їх інтерес до соборного новостворення не було більше ніяких резонів.

Реальні ж кроки для зближення з Антантою П. Скоропадський почав робити тільки в жовтні 1918 р., коли поразка Німеччини у Першій світовій війні стала вже невідворотною. В Україні тим часом активно тривала підготовка збройного виступу проти гетьманської влади під керівництвом Українського національного союзу. З цього моменту стан відносин з Антантою став справою життя або смерті для гетьманської держави. А перемога Українського національного союзу та повалення режиму П. Скоропадського перекреслили навіть ті мінімальні можливості для розвитку контактів гетьманського уряду з країнами Антанти й США, що виникли пізньої осені 1918 р. Тому 14 грудня 1918 р. П. Скоропадський був змушений зректися влади.

У такий спосіб і завершився другий етап міжнародної діяльності українських урядів на завершальному етапі Першої світової війни в період 1917–1918 рр. Упродовж досить короткого періоду після перебрання влади гетьман П. Скоропадський намагався зробити максимальний внесок у створення належної національної інституційної структури міжнародних зв'язків. Саме при його перебуванні на “олімпі” незалежної української влади були зроблені реальні кроки для створення більш-менш системної конструкції української зовнішньополітичної служби. У цьому він також мав вірного соратника — тодішнього міністра закордонних справ Д. Дорошенка. І не їхня особиста провина була цілком у тому, що всі зусилля Української держави здобути міжнародне визнання й встановити дипломатичні відносини з цілою низкою держав і державних утворень з метою перетворення України на активний суб'єкт міжнародного права, врешті-решт, спрямувались на односторонню орієнтацію в бік Німеччини. Адже об'єктивний розгляд історичних подій на кінцевому етапі Першої світової війни дає нам об'єктивні

причини трагічного кінця для України — передусім це зневажливе ставлення до проблем нової незалежної Української держави з боку країн Антанти. Про це досить влучно й стисло висловився мимовільний сучасник подій, що відбувалися в той період, англійський драматург Бернард Шоу: “Пам’ятайте хоч якось про бідняків-сіромах, адже це не вимагає від нас ніяких витрат, а головне — вашої відповідальності”.

Наприкінці 1918 р. зовнішньополітичний курс України зазнав значного коригування, але зовсім у протилежний бік. І тепер уже було надто пізно переламати несприятливий для незалежної Української держави перебіг подій у позитивне міжнародне русло.

Література

1. Верстюк В. Українська Центральна Рада. — К., 1997.
2. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914–1918). — Ч. 3: Доба Гетьманщини (1918).
3. Заруда Т. Переговори між Українською Державою та Радянською Росією (23. V. — 7. X. 1918 р.) // Шляхи української державності: Історичні зошити. — 1992. — № 1. — С. 19–40.
4. Камінський Є., Шашкевич А. Політика США щодо України. — К., 1998.
5. Лупандін О. І. Дмитро Дорошенко — міністр закордонних справ Української держави // Укр. іст. журн. — 1998. — № 2. — С. 115–127.
6. Українська суспільно-політична думка в XX ст.: Документи і матеріали. — Т. 1. — Б. м., 1983.
7. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. — К.: Социс, 1996–1997. — Т. 1.
8. A Study in Revolution. — Cambridge, Massachusetts, 1977.
9. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918, Russia. — Vol. 1. — Washington, 1931.
10. Pidhainy O. The Formation of the Ukrainian Republic. — Toronto; N. Y., 1966.

Розглядається проблема недооцінки значення зовнішньої політики Центральною Радою та Директорією, особливо на початку її врядування. Підкреслюється, що уряди часто запізнювались з визначенням зовнішньополітичних пріоритетів і не мали чіткої концепції міжнародної політики.

Рассматривается проблема недооценки внешней политики Центральной Радой и Директорией, особенно в начале их правления. Подчеркивается, что украинские правительства часто опаздывали с установлением внешнеполитических приоритетов и не имели четкой концепции международной политики.

The article ranks right alongside of studies on underestimation of the significance of foreign policy pursued by the Ukrainian Central Rada and Directoria especially during the first years of their governing. The lack of co-terminous setting up the priorities in foreign policy by the Ukrainian governments as well as the absence of concept of the international policy is underscored.

Надійшла 30 травня 2007 р.